

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

12(21)

2012

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**RELIGIJOS ETNOLOGIJA
IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS**

Sudarytojas JONAS MARDOSA

**ETHNOLOGY OF RELIGION
AND FOLK RELIGIOSITY**

Edited by JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	7

Straipsniai / Articles

Religijos etnologija ir liaudiškasis pamaldumas / Ethnology of Religion and Folk Religiosity

Jonas Mardosa

Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai	9
Introduction to the Ethnology of Religion, Folk Religion and Folk Piety: Paradigms and Research Content. Summary	27

Halina Bondarenko

Šiuolaikinė ukrainiečių liaudiškojo religingumo transformacija	31
Modern Transformation of Ukrainian Folk Religiosity. Summary	48

Skaidrė Urbonienė

Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija	51
Cross Crafting in Emigration: Manifestation of Religiosity and / or Lithuanian Identity. Summary	72

Jonas Mardosa

Verbos sakralumas ir kasdieniškumas: lytiškumo dimensija	75
Sacred and Profane Aspects of Palm Sunday <i>Verba</i> : the Dimension of Gender. Summary	101

Rimantas Sliužinskas

Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje	105
The Understanding of Death as Sleeping in the Evangelic Lutheran Tradition of Klaipėda Region. Summary	120

Aušra Kairaitytė

Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore	123
The Development of Biblical and Hagiographic Plots in Traditional Lithuanian Folklore. Summary	142

Liudmila A. Tulceva

Sakralusis supimosi universumas rusų agrariniame kalendoriuje	145
The Sacral Universe of the <i>Kachalnoe</i> Day (before St Peter's Fast) in the Russian Agrarian Calendar. Summary	163

Kiti straipsniai / Other articles*Darius Daukšas*

Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas <i>ribinėse zonose</i>	167
<i>Lithuanian Poles: Constructing Ethnic and National Identity in Border Areas.</i>	
Summary	192

Diskusijos / Discussions*Irma Šidiškienė*

Antroponimų ir toponimų topografija etnografiniuose tekstuose: metodologinis požiūris	195
Topography of Anthroponyms and Toponyms in Ethnographic Texts: Methodological Approach. Summary	213

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Pertti J. Anttonen. Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation- State in Folklore Scholarship (<i>Lina Būgienė</i>)	215
Teodoras Lepneris. Prūsų lietuvis. V. Gerulaitienė (pareng.) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	221
Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. V. Čiubrinskas (sud.) (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	224
Rasa Čepaitienė. Paveldosauga globaliajame pasaulyje (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	228

Konferencijos / Conferences

23-ioji AABS konferencija „Globalioji Baltija: ateinantys dvidešimt metų“ (<i>Auksulė Čepaitienė, Ieva Kripienė</i>)	238
12-oji EASA konferencija Paryžiuje (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas</i>)	243

Sukaktys / Anniversaries

Venantui Mačiekui – 75-eri (<i>Gražina Kadžytė</i>)	249
---	-----

Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje

Rimantas Sliužinskas

Šiame straipsnyje pateikiami autoriaus 2010–2012 m. istoriniame Klaipėdos krašte (Klaipėdos ir Šilutės rajonuose) atliktų etnografinių tyrimų rezultatai. Buvo renkama medžiaga apie šio regiono senųjų gyventojų – lietuvininkų laidosenos papročius ir atkreiptas dėmesys į vieną svarbesnių tokių papročių aspektų – mirties kaip miego sampratos savitumą tiek etnografiniu, tiek etnokonfesiniu aspektais, tebegyvuojantį pokario laikotarpiu, atskirais atvejais ir iki šių dienų. Buvo apklausta keliolika senyvo amžiaus vietinių pateikėjų, keletas pokario laikotarpio persikėlėlių į šį kraštą žemaičių, keli liuteronų kunigai. Istorinių šio reiškinių ištakų ieškota senuosiuose etnografiniuose aprašuose (T. Lepneris), Šventajame Rašte, anksčiau paskelbtose kitų mokslininkų publikacijose. Esminė išvada yra tai, kad iki pat šiol dar išlikusios tokios laidosenos sampratos apraiškos senųjų lietuvininkų gyvenimoje yra neatsiejama jų pasaulėžiūros ir gyvenimo esmės suvokimo dalis, neprimesta jokių kultūrinių institucijų ar įtakų. Ji, kaip ir kiti šio krašto dvasinės kultūros paveldo relikvai, palaiapsniui nyksta, tad yra aktualu visa tai nedelsiant užfiksuoti, iširti ir suvokti viso šio pasaulėžiūrinio reiškinių pilnatvę.

Prof. dr. Rimantas Sliužinskas, Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, el. paštas: r.sliuzinskas@gmail.com

Istorinio Klaipėdos krašto liuteronų bendruomenėje iki šiol yra išsaugota daug senųjų gyvenimosi tradicijų. Kadangi dėl lemtingų istorijos vingių pačios Klaipėdos apylinkėse, Šilutės rajone ir kitose istorinėse Mažosios Lietuvos vietovėse nuo pat Nemirsetos iki Smalininkų vietinių gyventojų (lietuvininkų, šišioniškių)¹ šiuo metu teliko palyginti labai mažai, stengiamės kuo greičiau užfiksuoti jų atsiminimus apie liuteroniškosios kilmės jų tėvų ir senolių papročius, pirmiausia atkreipdami dėmesį į gyvenimosi, laidosenos ir kapinių priežiūros regioninius bruožus.

¹ Visi senieji Klaipėdos krašto gyventojai (lietuvininkai, šišioniškiai) yra evangelikai liuteronai. Todėl šiame straipsnyje abi šios sąvokos vartojamos sinonimų teisėmis.

Bendruosius įvairių Lietuvos etnografinių regionų laidotuvių papročius ir kapinaičių konfesinio paveldo artefaktus (kryžius, krikštus) yra tyrinėję ir toliau šį darbą tęsia palyginti gausus būrys mokslininkų bei vietinių kraštotyrininkų. Istorinio Klaipėdos krašto senųjų liuteroniškųjų kapinaičių būklę ir ten aptinkamus antkapinius paminklus yra tyrinėję tam atsidavę mokslininkai. Visų pirma tai Klemensas Čerbulėnas, Petras Jakštas, Vacys Milius, Antanas Stravinskas, Jurgis Mališauskas, Marija ir Martynas Purvinai². Tuo tarpu vietinius lietuvininkų laidotuvių papročius pastaraisiais dešimtmečiais yra tyrinėję ne tiek ir daug šios srities žinovų. Albertas Juška (Juška 1997: 63–64) yra aptaręs specifinius šio krašto žmonių šarvojimo ir laidosenos papročius, Leokadija Galinienė (Galinienė 1995) – laidotuvių papročius Šilutės rajono Saugų apylinkėse. Arūnas Baublys (Baublys 2007) yra tyręs religijos vaidmenį saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte. Martynas ir Marija Purvinai (Purvinas, Purvinienė 2006) yra apibendrinę Mažosios Lietuvos medžiaginės kultūros ir paveldo tyrimus, skelbtus 1980–2005 metais. Rimantas Sliužinskas (Sliužinskas 2008) yra publikavęs pirmųjų savo tyrimų Klaipėdos krašto liuteronų kapinaitėse rezultatus, esminį dėmesį skirdamas šios konfesijos giesmių tekstams antkapiniuose paminkluose. Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos darbuotojai yra parengę ir išleidę ištisą Šilutės krašto enciklopedinį žinyną, kur taip pat galima rasti vertingos medžiagos apie šio krašto istorines liuteronų kapines (Budreckienė ir kt. 2000). Minėtina ir įvairaus pobūdžio istorinė faktografinė medžiaga apie šio krašto kapines bei laidojimo papročius, paskelbta Klaipėdos vokiečių bendrijos parengtuose ir paskelbtuose Klaipėdos krašto prisiminimuose (*Klaipėdos krašto...* 2009).

Visi čia paminėti moksliniai straipsniai ir kitos publikacijos³ esminį dėmesį skiria bendro pobūdžio faktografinėi medžiagai, kurioje vienaip ar kitaip atsispindi Klaipėdos krašto tradicinės laidosenos ir kapinių priežiūros klausimai. Tuo tarpu specifiniams pasaulėžiūrinio pobūdžio aspektams dėmesio čia skiriama labai mažai. Tai ir paskatino šio straipsnio autorių bent kiek užpildyti šią spragą ir pasidomėti vienu iš jų – mirties kaip miego sampratos apraiškomis liuteroniškojoje šio krašto tradicijoje.

Šiame straipsnyje sąmoningai netyrinsime kitų mirties sampratų – mirties kaip vestuvių, šventės ar kitokių įvaizdžių. Jos yra plačiau žinomos kitų, Didžiojoje Lietuvoje esančių, etnografinių regionų katalikiškosios konfesijos laidosenos tradicijose⁴. Klaipėdos krašto liuteronams jos gali būti fragmentiškai žinomos, tačiau nėra būdingos.

² Išsamiai su Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų kapinių tyrimų bibliografija galima susipažinti: Purvinas, Purvinienė 2010: 375–382.

³ Su tokių publikacijų apžvalga detalčiau galima susipažinti: Sliužinskas 2012.

⁴ Plačiau apie tai žr.: Vyšniauskaitė 1964: 513–526; Čepienė 1992: 97–99; Dundulienė 2002: 241–281; Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995: 442–461.

Mirtis kaip miegas tradicinėje lietuvininkų gyvensoje ir pasaulėžiūroje

Vienas mūsų dėmesį atkreipusių papročių – specifiniai liuteroniškosios lietuvininkų laidosenos bruožai, liudijantys savitą pačios mirties sampratą kaip laikino kūno miego pavidalą. Tokius etnografinius aprašus šiuo metu jau nėra lengva užfiksuoti, nes ne viena lietuvininkė, prisimindama nykstančius senuosius savo tėvų ir senelių papročius, dar ir dabar padejuoja:

Labai daug kentėjom, daug laidojom, daug verkėm savų ir svetimų. Tad ir tradicijų, papročių ne visada buvo galima laikytis, – ir jas primiršom. Jos susimaišė su nauja, atnešta į mūsų kraštą mada. Kur dar išliko nemišrios šeimos (o jų dabar jau labai mažai), tai ir dabar prisilaikoma senųjų papročių (Galiniene 1995: 660–661).

Kita vertus, ir dabar yra įmanoma užfiksuoti specifinius senuosius šio krašto vietinių gyventojų laidojimo papročius, kurie iš esmės skiriasi nuo katalikiškųjų. Vienas jų – dabar jau nnykęs paprotys – iki mirusiojo kūno šarvojimo gana ilgai jį laikyti atskiroje šaltoje patalpoje:

Dėl šarvojimo – tai mažiausiai tris dienas laikydavo namuose. Be trijų dienų neleisdavo laidoti. Būdavo šalti *sklepai* [rūsiai – R. S.], laikydavo šaltai bent tris dienas. O laidodavo tai ir anksčiau, kaip dabar – atvažiuoja kunigas į namus, būdavo pamaldos. Ir sueidavo ne visi, kaip dabar – kad net kambariuose netelpta. Kvietė tik artimiausius, gimines. Jeigu nebuvo pakviestas – tai nelabai ir ėjo. Patys žmonės pynė vainikus, tokius apvalius, dažniausiai iš alyvmedžio šakelių. Ir dar mama sakydavo – gėles darydavo patys. Tokius popierius sukdamo, vašką lašindavo, kad stovėtų (72 m. lietuvininkė, Šilutės rajonas, 2012 07 20).

Po mirties užspaudžiami akių vokai, kūnas apiplaunamas vandeniu ir muilu, nušluostomas ir išnešamas, uždengus balta staltiese (drobule), į tamsią, vėsią patalpą (rūsį, kambarį – vasarą apdedamas ledais, gautais dažniausiai iš pieninės). Taip kūnas išlaikomas 4–5 dienas. Naktį toje patalpoje dega lempa, žmonės ten nebūna (Galiniene 1995: 663).

Pašarvoję mirusį žmogų namuose laikydavo iki savaitės laiko. Mažiausiai tris keturias dienas. Ateidavo kunigas, bet dažniau sakytojas. Tai jis paskaitydavo iš knygos, o visi žmonės giedodavo. Jokių dūdų nebūdavo, tik žmonės visi giedodavo. Turėjo visi knygas su šventom giesmėm. Į bažnyčią jokią numirelio neveždavo. Tik iš namų tiesiai į kapines. Ir budynių jokių naktį nebūdavo (75 m. lietuvininkas, Šilutės rajonas, 2012 05 28).

Ir pokariniai persikėlėliai į Klaipėdos kraštą – katalikai žemaičiai – yra ne kartą paliudiję jiems keistus tokius Klaipėdos krašto liuteronų papročius:

Atsimenu dar iš vaikystės, kad pašarvotus kūnus jie [liuteronai] laikė ki-taip negu katalikai. Mes, žemaičiai, pašarvodavom ant lentos, ir tik išvežant dėdavo į karstą. O jie, ypač pasiturintys vokiečiai, aprengdavo gražiais naktiniais, *kaldra* [antklode – R. S.] užklota, į karstą ir nešdavo kur nors šaltai padėti. Kad ir

į *sklepa*. Ir pasakydavo, kad laikys dvi tris dienas. O kodėl taip laikydavo? Kad jų aplinkiniai čia visi sužinotų ir suspėtų suvažiuoti. Rankas sudėdavo įvairiai. Esu mačiusi – šitaip nuleistos rankos arba ant krūtinės. Mes labai gražiai sugyvendavom su šitais vietiniais vokiečiais, tai irgi ateidavom (69 m. mokytoja žemaitė, Šilutės rajonas, 2012 06 20).

Apie šarvojimo drabužius sakoma:

Gerų drabužių nekiši į žemę. Niekas pasirodyt nenorėjo. Juk ne į balių – miegoti eini. (...) Šarvojama, kaip sakė, amžinajam miegui, todėl su antklode (*kaldra*). *Kaldra* būtinai balta, gražaus šilko. Ant *kaldros* viršaus, per vidurį, iš rožinio, melsvo arba juodo kaspino padaromas kryžius. Mirusiojo rankos ant *kaldros* gražiai padedamos. *Kaldra* užklojama beveik iki pažastų ar aukščiau juosmens (Galiniene 1995: 663).

Taigi, gražiais naktiniais aprengtas mirusysis yra šarvojamas ne šiaip sau. Būtent taip žmogus rengiasi nakties miegui, tikėdamasis rytą sveikas atsibusti. Tai atitinka dar 1744 m. Teodoro Lepnerio aprašytas liuteroniškas Prūsų Lietuvos tradicijas:

Mirusį vyrą apvelka baltais marškiniais ir baltu lininiu drabužiu, kojas apvynioja švariomis skepetomis, o ant galvos užmauna švarią naktinę kepuraitę. Mirusią moterį apvelka dvejis baltais marškiniais, o pasiturinčią – net trejais, galvą apmuturiuoja švaria skepeta. Taip apvilktas velionis paguldomas ant lentos, kol baigs daryti karstą, kuri sukala patys iš keturių neobliuotų lentų (Lepneris 2011: 228; 1744 m. leidime: 388–389).

Senieji lietuvininkai aiškiai liudija ir mirties kaip miego sampratą, apie 1960–1970 m. taip šarvodami savo tėvus ar kitus vyresnės kartos artimuosius:

Čia, fotografijoje [žr. 1 pav.], yra pašarvota mano teta, mamos sesuo. Žiūrėkit – aprengta taip, kaip miega. Uždengta antklode, dešinė ranka – prie šono, o kairė – ant krūtinės, prie širdies. Ji pati buvo prašiusi – palaidokit taip, kaip Klaipėdos krašte. Taip ir yra – balti rūbai ir taip vadinama *stepdekė* [užklotas, antklodė – R. S.]. Apklota iki krūtinės. O kita teta kai mirė, buvo užklotas iki pat kaklo – rankų visai nesimatė. *Stepdekė* būtinai turėjo būti su pamušalu, ne šiaip viena medžiaga. Drabužiai balti ir *stepdekė* balta. Šilkas su išpaustu sidabrinu raštu – gėlėmis. Galva neuždengta, atvira. Uždengdavo galvą labai retai – tik tada, kai kūnas jau blogai atrodydavo. Ar ištekėjusi moteris, ar jauna mergina – rengdavo vienodai, baltai. Ir kitaip, kaip katalikai – mirusios netekėjusios merginos veliumu nepuošdavo. Mirusio žmogaus niekas garsiai neapverkdavo – juk jo siela nemirė amžiams, tik kūnas užmigo iki prisikėlimo dienos (82 m. lietuvininkė, Klaipėda, 2011 03 15).

Vyrų šarvojimo drabužiai taip pat atitinka minėtą mirties kaip miego sampratos tradiciją. Vyresnieji lietuvininkai liudija, kad būtent taip jie apie 1980 m. yra laidoję ne tik savo motinas, bet ir tėvus:

1 pav. Lietuvininkės laidotuovės, apie 1965 m. (iš Rūtos Mačiūnienės asmeninio archyvo).

Ir tiesa yra tai, kad mes, liuteronai, į mirtį žiūrim kaip į mirusio žmogaus miegą. Dvasia nemari, ji nemiega – tik kūnas užmiega. Kol bus Dievo prikeltas. Aš ir savo tėvelį laidojau – baltais marškiniais, apatinėm kelnėm, be jokių batų, užklotas iki pusės apačioj balto šilko antklodėle. Tik viena rankikė iškišta – kaip lovoj miega... (71 m. lietuvininkė, Šilutės r., 2012 07 20).

Mirę vyrai irgi būdavo rengiami baltai, bet rečiau. Jau labai tikintis turėjo būti. Būdavo balti marškiniai ir baltos kelnės, apatinės. Lininės. Jų nesimatydavo, nes būdavo užklotos. Be batų, tik su kojine. Taigi, kai žmogus miegot eina, tai batus nusiauna... Tik vėliau, jau dabartinais laikais, atsirado vyrų šarvojimas su kostiumu (82 m. lietuvininkė, Klaipėda, 2011 03 15).

Savaime suprantama, būdavo ir išimčių, nulemtų objektyvių gyvenimo sąlygų. Apie tai prisimenama:

Tiktai kai tėvo mama mirė po karo, 1946 metais, tai neturėjom iš ko viską baltai siūti. Tai ją palaidojom su Klaipėdos krašto tautiniais rūbais, šventiniais – plisuotas sijonas, juodas su kutais *žiurstas* [prijuostė – R. S.]. Man buvo 14 metų tada, ir kai norėjo ją *stepdeke* uždengti, prisimenu, šaukiau: nedenkit niekuo – tas *žiurstas* toks gražus! Paskiau jau, kai suaugau, vis gailėjausi – va, su kokiais gražiais rūbais palaidojom... (82 m. lietuvininkė, Klaipėda, 2011 03 15).

Tokių ir panašių liudijimų apie mirties kaip miego sampratą senųjų vietinių Klaipėdos krašto lietuvininkų gyvensenoje esame užrašę ir daugiau. Jie iš esmės sutampa ir yra labiausiai žinomi iki 1970–1980 metų, o atskirais atvejais – ir iki pat šių dienų. Verta pasekti, kokie socialiniai ar konfesiniai veiksniai sąlygoja šį fenomeną.

Liuteronų bažnyčios pozicija mirties kaip miego sampratoje

Liuteronų bažnyčia mirtį suvokia kaip kūno miegą iki prisikėlimo dienos, kada Aukščiausiasis jį prikels paskutiniajam teismui: „(...) mirtis liuteronų teologijoje yra kaip užmigimas, nes mirtis nėra visiškas žmogaus išnykimas. Liuteronų bažnyčia laukia kūno iš numirusiųjų prisikėlimo bei moko, kad tikinčiųjų sielos po mirties yra palaimingoje būsenoje iki teismo dienos.“⁵ Visa tai yra grindžiama Šventuoju Raštu. Pats Jėzus mirtį vadina miegu:

[Jis] tarė: „Pasišalinkite, nes mergaitė nėra mirusi, bet miega“ (Mt 9, 24. *Biblija* 2000: 1082).

Jis tai pasakė ir paskui jiems tarė: „*Mūsų draugas Lozorius yra užmigęs, bet aš vyksiu jo pažadinti iš miego*“. Mokiniai jam tarė: „*Viešpatie, jei jis užmigęs, pasveiks*“. Tačiau Jėzus buvo kalbėjęs apie jo mirtį. O jie manė kalbant apie paprastą miegą. Tada Jėzus atvirai jiems pasakė: „*Lozorius mirė, bet dėl jūsų, kad tikėtumėte, džiaugiuos, kad ten nebuvau. Tačiau eikime pas jį!*“ (Jn. 11,11–14. *Biblija* 2000: 1185).

Liuteronų teologai, net kalbėdami apie „natūralią mirtį“ kaip apie natūralų dalyką, kartu kalba ir apie mirtį kaip bausmę už nuodėmes. Mirtis vertinama kaip įgimtos ar padarytos nuodėmės pasekmė:

Todėl, kaip per vieną žmogų nuodėmė atėjo į pasaulį ir taip mirtis prasiškerbė į visus žmones, kadangi jie visi nusidėjo (Rom 5,12. *Biblija* 2000: 1239).

Tačiau kodėl krikščionys, kurie per tikėjimą Kristumi yra nuteisinti ir jų nuodėmės atleistos, turi mirti? Į tai atsakoma: „Nuodėmė yra kiekviename žmoguje. Dievas žmogaus pasigaili ir nuteisina iš savo malonės dėl tikėjimo Kristumi. Tai ne tiek žmogaus asmeninis nuopelnas, kiek Kristaus. Vien paties žmogaus pastangų išganymui neužtektų.“⁶ Ir tai pagrindžiama nuorodomis į Šventąjį Raštą:

Bet jei Kristus yra jumyse, tai, nors kūnas negyvas dėl nuodėmės, Dvasia yra gyvenimas dėl teisumo (Rom 8,10), t. y. Dvasia yra jūsų naujojo gyvenimo teikėjas ir būsimojo prisikėlimo laidas dėl teisumo, jums įskaityto per tikėjimą Kristumi (*Biblija* 2000: 1243).

⁵Interviu su kunigu Remigijumi Šemekliu, Klaipėda, 2012 09 07.

⁶Ten pat.

Nors mirtis yra neišvengiama, tikintiesiems jos nereikia bijoti, nes *siela yra nemari, o miršta (t. y. užmiega) tik kūnas*:

Ir nebijokite tų, kurie užmuša kūną, bet sielos negali užmušti. Verčiau bijokite to, kuris gali ir sielą, ir kūną pražudyti pragare (Mt 10,28. *Biblija* 2000: 1083).

Kita vertus, nereikia užmiršti, kad „krikščionių mirtis nėra mirtis pilna to žodžio prasme. Tai tik kūno fizinė mirtis, užmigimas. Kitokia mirtis yra, kuomet mirštama Dievo rūstybėje ir prakeikimo agonijoje. Tikinčiojo ir teisingo žmogaus siela atiduodama tiesiai į Viešpaties rankas. Viešpats apsaugo ją nuo pomirtinių kančių“⁷:

Jie mušė akmenimis Steponą, besišaukiantį [Viešpaties]: „*Viešpatie Jėzau, priimk mano sielą!*“ (Apd 7,59. *Biblija* 2000: 1208).

Iš tiesų, iš tiesų jums sakau: jei kas laikysis mano žodžio, nepatirs mirties per amžius (Jn 8,51. *Biblija* 2000: 1182).

Kuomet kalbama apie mirties miegą, mintyse turimas tik kūnas. Teiginys, kad užmiega ne tik kūnas, bet ir pati siela, laukdama teismo dienos, yra atmetamas kaip prieštaraujantis Šventojo Rašto mokymui. Biblijoje yra kalbama apie budrų ir visavertį sielos buvimą su Kristumi (žr.: Fil 1,23 ir Lk 23,43)⁸.

Jėzus jam tarė: „*Iš tiesų tau sakau: šiandien būsi su manim rojuje*“ (Lk 23,43. *Biblija* 2000: 1168).

Liuteronų bažnyčia skelbia, išpažįsta ir tiki tuo, kad vieną dieną įvyks *kūno iš numirusių prisikėlimas ir teismas*. Jo bijoti turėtų tik tie, kurie darė bloga:

Nesistebėkite tuo! Nes ateina valanda, kai visi gulintieji kapuose išgirs jo balsą ir išeis: tie, kurie darė gera, kelsis gyventi, o tie, kurie darė bloga, kelsis, kad būtų nuteisti“ (Jn 5,28–29. *Biblija* 2000: 1177).

Liuteronų kunigai atkreipia dėmesį į tai, kad „(...) bažnyčia atmeta mokymą apie „*tarpinę sielos būseną*“, kurio išpažinėjai teigia, jog kūną palikusi siela yra nei laiminga, nei nelaiminga, nes ji, esą, yra užmigusi (šis mokymas yra išplitęs kai kuriose krikščioniškose bendruomenėse). Kai kalbama apie „*užmigusiųsių*“, liuteronų bažnyčia nurodo tik į mirusiųjų kūnus (žr. Petkūnas 2012).

Taigi, mirties kaip miego samprata liuteronų bažnyčioje yra oficialiai žinoma, įteisinta bei liudijama. Ji, kaip ir kitos pamatinės liuteronų bažnyčios dogmos, yra visuotinė ir regioninių jos interpretacijų Klaipėdos krašte jokiais istoriniais laikotarpiais nebuvo, nėra ir būti negali⁹.

⁷Ten pat.

⁸Ten pat.

⁹Giliau plėtoti šį straipsnio poskyrį čia nesiekiamo. Tai atskiro religijotyros mokslinio straipsnio tema. Kunigo Remigijaus Šemeklio liudijimu, tokiai liuteroniškojo tikėjimo sampratai ir mirties sąvokai teologinius pamatus yra padėję Martino Liuterio (vok. *Martin Luther*, 1483–1546), Pilypo

Mirties kaip miego samprata liuteroniškiose giesmėse

Visuotinai žinoma tezė, kad „Liuteronų bažnyčia yra giedanti bažnyčia“. Liuteroniškųjų giesmių svarba kiekvieno tikinčiojo gyvenime yra neabejotina. Giedodami giesmes tiek bažnyčioje, tiek ir namuose (yra specialios ryto, vakaro, prieš valgant, po valgio ir kt. giesmės), jie ne tik išpažįsta savo tikėjimą, bet ir nuolat bendrauja su Dievu, tikisi jo paramos ir palaiminimo ne tik švenčių metu, bet ir kasdienybėje. Paskutiniajame kunigo Liudviko Fetingio sudarytame lietuvių liuteronų giesmyne „Krikščioniškos giesmės“ (KG, Fetingis 2007) yra paskelbta ir vyskupo Mindaugo Sabučio palaiminta 580 giesmių. Nuo Mažvydo laikų išėjus jau 15 oficialių giesmyno leidimų, čia pirmą kartą visi giesmių tekstai yra skelbiami su rekomenduotinomis giedoti melodijomis.

Kaip žinoma, beveik visi liuteroniškųjų giesmių tekstai tiek šiame, tiek ir ankstesniuose giesmynuose (kiekvienas jų buvo sudarytas savaip) yra įvairiais istoriniais laikotarpiais (...) į lietuvių kalbą išversti iš vokiškųjų XVII–XVIII a. originalų. Originalių lietuviškųjų tekstų čia tėra viso labo keliolika¹⁰. Kas kita – šių giesmių melodijos. 195 giesmės (t. y. bent viena iš trijų giesmių) čia giedamos vietinės kilmės, tik Klaipėdos krašte žinomomis ir tradicinėmis tapusiomis melodijomis, kurių nėra originaliuose vokiškuose liuteronų giesmynuose. Senieji giesmių tekstai čia taip pat peržiūrėti ir pataisyti šių laikų žmonėms labiau suprantama kalba.

Šiame giesmyne atrinkta ir paskelbta 66 mirties ir laidojimo giesmės. Tai vienas gausiausių giesmyno teminių poskyrių. 21 jų įvairiais aspektais kalbama apie mirtį kaip apie žmogaus kūno miegą. Taip yra plėtojama ankstesniame šio straipsnio poskyryje aptarta liuteronų bažnyčioje žinoma mirties kaip miego samprata.

Dažniausiai, net penkiose giesmėse, mirusiojo asmens vardu yra Dievo prašoma ramiai užmigti:

Melanchtono (vok. *Philipp Melancthon*, 1497–1560), Martino Chemnico (vok. *Martin Chemnitz*, 1522–1586), Johano Gerhardo (vok. *Johann Gerhard*, 1582–1637) bei kitų liuteronų teologų sisteminės teologijos raštai bei Šventojo Rašto interpretacijos.

¹⁰ Liuteroniškųjų giesmių tekstus į lietuvių kalbą yra vertę Danielius Kleinas (1609–1666), Fabijonas Ulrichas Glozeris (1688–1747), Petras Gotlybas Milkus (1692–1753), Adomas Fridrichas Šimelpenigis (1699–1763), Kristijonas Lovynas (1721–1783), Fridrichas Kuršaitis (1806–1884), Vilhelmas Storosta-Vydūnas (1868–1953), Kristupas Lekšas (1872–1941), Jonas Kalvanas (1948–2003) ir gausus būrys kitų istorinių asmenybių. Keliolika originalių lietuviškųjų tekstų pirmą kartą buvo skelbti įvairiuose XIX–XX a. pradžios giesmynų leidimuose. Detalią informaciją apie kiekvienos 580 giesmių originalių vokiškųjų tekstų autorius ir laikmetį, vertimo į lietuvių kalbą autorius ir metus, rekomenduojamos giedoti melodijos šaltinius galima rasti kiekvienos giesmės teksto pabaigoje (žr.: Fetingis 2007).

Užmigti, Dieve, duok ramiai, / Ilsėtis kapuose saldžiai, / Ir prisikelti duok linksmai, / Tave regėti amžinai. [KG 489. *O Jėzau, mielas Viešpatie*], (Fetingis 2007: 644)

O, ateiki, **miego sese**, / Vesk, mirtie, savo slėniu, / Jau užbaiki mano kelią, / Tėviškėn lydėki Tu. [KG 495. *O, pasaulio šio vilionės*], (Fetingis 2007: 652)

Leisk, Jėzau, taip **užmigti** / Man Tavo rankose / Ir žemę šią palikti, / Buvau nes varguose. [KG 509. *Gyvybė mano – Kristus*], (Fetingis 2007: 674)

Jėzau Kristau, man padėki / Tau gyventi, Tau **užmigti**, / Su Tavim per amžius likti. [KG 541. *O kaip man bus*], (Fetingis 2007: 719)

Mus, Tėve, gelbėk maloniai, / **Užmigti** leiski čia ramiai. [KG 546. *Mirtis jau įveikta*], (Fetingis 2007: 727)

Kitu atveju mirtis kaip miegas yra giliai apmaštoma paties mirusiojo vardu. Ji nėra baisi, nėra lemtinga, ir žmogus ją priima kaip natūralią būseną. Dažnai taip yra apibendrinama visa žmogaus gyvenimo prasmė:

Mirtis jau čia, jau reiks **miegoti**, / Gulėt šiam patale turiu, / Kas jį čia moka pasikloti, / Tam poilsis labai saldus. [KG 501. *Mirtis jau čia, jau reiks miegoti*], (Fetingis 2007: 661)

Tikrai malonė tai didi, / Ją Dievas dovanoja, / Ramiai **užminga** mirtimi, / Kai Viešpats jį globoja. [KG 515. *Tikrai malonė tai didi*], (Fetingis 2007: 684)

Žemiškasis gyvenimas yra suvokiamas kaip nuolatinė kova tarp gėrio ir blogio, t. y. žemiškųjų pagundų. Tuo tarpu mirtis – tai atgaiva, ramybė, poilsis po tokių kasdienių kovų:

Dabar einu **ilsėtis**¹¹ / Po atliktų darbų, / Ramybėje gulėti / Po žemiškų kovų. [KG 544. *Dabar einu ilsėtis*], (Fetingis 2007: 724)

Šiam pasaulyje kovojęs, / **Labanaktį** jau sakau, / Dievas dangų man parodė, / Atgaivą ten suradau. [KG 505. *Šiam pasaulyje kovojęs*], (Fetingis 2007: 666)

Svarbi liuteroniškosiose giesmėse yra ne tik mirties kaip laikinojo miego, bet ir aiški prisikėlimo, pabudimo žinia. Tikintis žmogus visada pabus jau nebe žemiškajame varge, o dangiškajame džiaugsme:

Kai mirti jau turėsime, / Bet Kristumi tikėsime, / Tada, **užmige** mirtyje, / Pabusime dangaus džiaugsme. [KG 503. *O Kristau, amžinas Dieve*], (Fetingis 2007: 665)

Gyvena siela be bėdos, / **Miegos** jo kūnas lig dienos, / Kai Dievas vėl jį išvaduos, / Tikra garbe apvainikuos. [KG 517. *Jau žemei atiduodame*], (Fetingis 2007: 687)

Miegok, tu apvalytas / Brangiausiuoju krauju, / Išauš Velykų rytas / Su prisikėlimu. [KG 522. *Pagal Aukščiausio valią*], (Fetingis 2007: 693)

Kaip tyliai ilsis visi palaiminti, / Jau iškovoję čia kovą sunkiąją. / Jų kūnai **miega** jau kapuose, / Iki dienos jų prisikėlimo. [KG 538. *Kaip tyliai ilsis visi palaiminti*], (Fetingis 2007: 715)

¹¹ Kūnas eina ilsėtis, t. y. miegoti, kol „Maloningiausias Tėvas pažadins iš kapų.“

Kelionės į amžinąjį gyvenimą anapus vaizdinys čia yra taip pat labai svarbus. Kelionė, kelias liuteroniškojoje pasaulėžiūroje yra ir visas žemiškasis tikinčiojo žmogaus gyvenimas, kurio galutinis tikslas – amžinybė su Kristumi:

Tikėdamas Tava galia, / Mirties atgulus **patale**, / Galėsiu iškeliuoti. [KG 508. *O Viešpatie, žinau gerai*], (Fetingis 2007: 673)

Giesmėse mirusiojo žmogaus vardu liudijama, kad jis yra palaidotas gražiai, o jo kūnas miega ramiai, saldžiai. Tad visi yra raginami leisti jam netrukdomai ilsėtis:

Miegot jam [kūnui – R. S.] leiskime čionai / Ir grįžkime namo ramiai, / Pasitikėkime Dievu, / Jis atgaivins dangaus džiaugsmu. [KG 517. *Jau žemei atiduodame*], (Fetingis 2007: 687)

Guliu palaidotas gražiai / Ir jau **miegu** labai saldžiai / Šioj žemės kamarėlėje. [KG 519. *Guliu palaidotas gražiai*], (Fetingis 2007: 690)

Tai mes **užmigsime** saldžiai / Ir Kristaus būsim amžinai. [KG 546. *Mirtis jau įveikta*], (Fetingis 2007: 727)

Mirtis – šėtono galia. Nugalėti mirtį – reiškia nugalėti šėtoną ir pasikliauti Dievu, kurio dėka siela yra nemari, o kūnas bus prikeltas (prižadintas) paskirtąją dieną:

Tą kūną nešam į kapus, / Kur jam vieta ilsėtis bus, / Kol dieną pastarą garbės / Iš **miego** Dievas jį pakvies. [KG 521. *Tą kūną nešam*], (Fetingis 2007: 692)

Žmogus, kurį pats Dievas / Sutvėrė maloniai, / Prikeltas bus iš **miego** / Gyventi amžinai. [KG 550. *Čia, žemėj, laikinoji*], (Fetingis 2007: 731)

Mirties valandą ir labiausiai tikintis liuteronas yra linkęs dar kartą prašyti Dievo padėti jam pasiruošti lemtingai kelionei. Jis visada pasitiki Viešpačiu ir žino, kad ši kelionė bus jam saugi. Dievas jam niekada neleis šioje kelionėje paklysti:

Padėki pasiruošti / Akivaizdoj mirties, / Tą valandą paguoski, / Kada **užmigt** reikės. [KG 530. *Atmink, žmogau, kas dieną*], (Fetingis 2007: 704)

Tai Tavo, Dieve, valioje, / Kada **užmigsiu** mirtyje, / Kada į kapą eisiu. [KG 541. *O kaip man bus*], (Fetingis 2007: 719)

Kreipiamasi ir į žemiškosios kelionės dar neužbaigusius artimuosius. Yra aiškiai liudijama, kad atitinkamą valandą vėl visi susitiksime, tad nei verkti, nei liūdėti nėra nei prasmės, nei reikalo:

Jūs, kuriuos turiu palikti, / Nebeverkite manęs, / Dievas leido man **užmigti** / Ir jau kviečia prie savęs. [KG 527. *Aš tikrai jau pergalėjau*], (Fetingis 2007: 700)

Reikia atkreipti dėmesį ir į subtilią poetinės išraiškos priemonę, kai mirtis kaip kūno miegas yra toje pat giesmėje minima ir netgi pabrėžiama daug kartų. Taip ji tampa savotišku refrenu, leitmotyvu, kurio kontekste liudijamas Tikėjimas:

Kiek čia [kapuose – R. S.] aklų ir kiek raišų / **Miega** iškentėję. / **Miega** čia ir piemenėlis, / **Miega** tūlas vargdienėlis, / Savo jau naštas padėjęs. / [...] / **Miega** čia ir daug budėję, / [...] / **Miega** netikėję, / [...] / **Miega** mirtį jau pažinę. [KG 523. *Kai prie kapų aš prieinu*], (Fetingis 2007: 694)

Jau saldžiai **miegu** / Įkapėm rėdytas / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Palieku savuosius / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Siela iškeliavo / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Ir namais tikraisiais / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Mano ši kūnelį / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Bet aš greit atgysiu / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Nuodėmes palikęs / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Kaip yra žadėta / [...] / Jau saldžiai **miegu**, / Dievas mane šaukia / [...] / [KG 553. *Jau saldžiai miegu*], (Fetingis 2007: 735–736)

Taigi, jau **miegok** / Baigęs darbą savo, / Iš vargų atstok, / Nes dangus jau tavo. / Jau gana verkei, / Tai **miegok** saldžiai. / [...] / Jau gražiai **miegok**, / Nes gana budėjai, / [...] / Jau gražiai **miegok**, / Platinai šviesybę / [...] / Jau gražiai **miegok**, / Jėzų čia mylėjai, / [...] / Jau gražiai **miegok**, / Viešpaties **migdytas**, / Džiaugsmui vietą duok, / Giesmėmis gaivintas / Angelų pulke, / Jėzaus namuose. / [...] / Taigi, jau **miegok**, / Su garbe lydėtas / [...] / [KG 554. *Taigi, jau miegok*], (Fetingis 2007: 736–737)

Visi šie pavyzdžiai aiškiai liudija, kad mirties kaip miego samprata liuteroniškujų giesmių poetiniuose tekstuose yra labai svarbi. Ji yra išreikšta įvairiais aspektais ir liudija žmogaus žemiškojo kelio pabaigą ne lemtingąja, fatališkąja, tragiškąja ar kitaip negatyviaja prasme, o kaip nuoseklų, ramų, kupiną vilties ir netgi džiaugsmo kiekvieno tikinčiojo žmogaus būties virsmo etapą.

Mirties kaip miego samprata liuteronų antkapiniuose paminkluose

Senosiose istorinėse Klaipėdos krašto liuteronų kapinėse dar yra išlikę antkapinių paminklų su epitafijomis, t. y. ten iškaltais ar kitaip užrašytais tekstais, kur lietuvių, vokiečių arba mišriomis abiem kalbomis yra nurodomos ne vien mirusiųjų pavardės, vardai, gimimo bei mirties datos, bet ir ištraukos iš Šventojo Rašto arba giesmių tekstai. Žinia, tokiose kapinėse šiuo metu tėra išlikusi labai maža bet kokių antkapinių paminklų dalis. Daug geležinių kryžių, metalinių tvorelių sovietmečiu ir vėlesniais laikais buvo išvogta, daug epitafinių plokštelių akmeniniuose ar betono paminkluose sudaužyta ar kitaip sunaikinta. Nepaisant to, esame užfiksavę kelias dešimtis epitafinių įrašų su lietuviškais giesmių tekstais, išraižytais porcelianinėse ovalo formos plokštelėse ir pritvirtintose prie ažuolinių kaltinių geležinių kryžių arba iškaltais sunkių lietuvių metalo kryžių korpusuose (žr. 2 pav.). Tokiais atvejais kryžiaus averse (priekinėje pusėje) nurodoma informacija apie mirusįjį, o reverse (kitoje pusėje) – minėti tekstai. Visi tokie antkapiniai paminklai buvo pastatyti apie 1880–1920 metus, dažniausiai dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą.

2 pav. Epitafinė plokštelė, išlikusi ant kaltinio geležinio kryžiaus Klaipėdos r. Dovilų sen. Kisinių k. kapinėse, 2005 m. Fotografavo Jonas Tilvikas.

eilutės skiriamos ne pagal giesmyno, o pagal išdėstymo epitafinėse lentelėse tvarką.

Ažpurvių kaimo kapinaitėse aptiktas tokio giesmės teksto pavyzdys:

Ar tai ne Dziaugsmas bus, / wisu tarp Cherubinu / szwentu tarp Serapinu / giedot naujus Balsus / Gerejime saldžiausiam / Lingawime garsiausim / Ar tai ne Dziaugsmas bus.¹³

Šioje epitafijoje nėra tiesiogiai kalbama apie mirtį miego pavidalu, tačiau, žinant jau aptartą liuteroniškųjų giesmių poetinių tekstų tematiką, iš jų konteksto nesunku suvokti, kad čia kalbama apie žmogaus būseną kūnui prisikėlus iš laikinojo miego.

Kitur mirtis miego pavidalu minima konkrečiais mūsų jau anksčiau aptartų giesmių tekstais. Skiriasi tik istorinė jų rašysena:

Jau Grabe gulu / jug ne wis czon busa / kelties wel reikes / Sudnai Dienai esant / toj brangioj Dienoj / Jėzaus paskirtoj.¹⁴

Jau grazei miegok, jo paties / migditas. Dziaugsmui Weta dok, / jau giesmėms gaiwitas, / Angelu Pulke Jėzaus ten Dware.¹⁵

[Jau] gražiai miegok / [...] gana budėjai, / Jau linksmiau giedok / Ne kaip czion galėjai, / Atlikta Kowa, / jau Dangaus [A?]lga.¹⁶

¹² Paliktos ir gramatinės klaidos, galimai padarytos prasčiau lietuvių kalbą mokėjusių kryžių meistrų.

¹³ Klaipėdos r. Agluonėnų sen. Ažpurvių k. kapinės. Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto Konfesinio paveldo duomenų bazė (KU BRIAI KPDB). Kapavietė Nr. 021.

¹⁴ Klaipėdos r. Dovilų sen. Kisinių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 071.

¹⁵ Klaipėdos r. Dovilų sen. Kisinių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 148.

¹⁶ Klaipėdos r. Dovilų sen. Kisinių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 215.

Ne reik man su smerkim / Be jau likt biedna swieta. / Kristu dok taip už-
migti / Man tawo nowosta / Negal man swiets patikti / Buwau czia bedosta.¹⁷

[...] Grabe guluju jug ne / [...]s Cze busiu, Keltel wel reikes / Sudnai Dienai
esant, toj bran[gioj] / Dienoj Jezaus paskirt[oj].¹⁸

[...] Grabe guluju jug ne / [...]s Cze busiu, Keltel wel reikes / Sudnai Dienai
esant, toj bra[...] / Dienoj Jezaus paskirt[...].¹⁹

Gulu palaidotas grazey / ir migmi jau labai saldzey.²⁰

Gulu palaidotas gražey ir miegmi jau / labay szaldzey šios Žemes [...] je [...] / [...] prikels mane [...]usil[...].²¹

Gulu palaidotas gražey ir miegmi / jau labai saldžey šios Zemes / Kamare-
leje. Mans Jezus nes / prikels mane.²²

Asz Pataleli sawo taisisus / Duobeje, ale ant Balso / tavo priekelsus Szwie-
soje.²³

Be atskirų komentarų yra akivaizdu, kad liuteroniškųjų giesmių poetiniuose tekstuose žinoma mirties kaip miego samprata tiesiogiai atsispindi ir tokių giesmių citatose (epitafijose), daugiau negu prieš šimtmetį išskaltose ar išraižytose šio krašto antkapiniuose paminkluose.

Tradacijos tęstinumo problema

Rinkdami medžiagą šiam straipsniui esame applankę 82 daugiau ar mažiau išlikusias senąsias Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų kapines. Ten esančios epitafijos šiuo metu jau yra palyginti retas informacijos šaltinis, nes vidutiniškai apie 70–90 % antkapinių paminklų jau yra sunykę arba sunaikinti. Apklausėme 18 senųjų šio krašto lietuvininkų, kurių tik kas trečias ketvirtas galėjo pateikti informaciją apie šarvojimo papročius. Likusi jų informacija buvo apie kitus kapi-
nių tvarkymo ar laidosenos papročių aspektus.

Informantai su širdgėla liudija ir tai, kad daugelio jų anūakai šiuo laiku jau ne visada išlaiko savo tėvų ir senelių tapatybę. Jie (su retomis gražiomis išimtimis) nejučia jų gimtojo ir dviejų pasaulinių karų audras iškentusio Klaipėdos krašto savasties, identifikuoja save su bendrąja lietuviškąja tapatybe, ieškodami darbo ir uždarbio neretai emigruoja jau nebe į Vokietiją, o į kitas artimesnes ar tolimesnes šalis. Konfesine prasme jie lygiai taip pat ne visada save laiko tikrais evangelikais liuteronais, arba tik formaliai, paviršutiniškai dalyvauja religiniame gyvenime, buvusiam esminiu jų senelių gyvensenos pagrindu. Visa

¹⁷ Šilutės r. Katyčių sen. Katyčių k. I kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 001.

¹⁸ Klaipėdos r. Dovių sen. Kisinių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 170.

¹⁹ Klaipėdos r. Kretingalės sen. Plikių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 029.

²⁰ Šilutės r. Šilutės sen. Užlieknių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 008.

²¹ Klaipėdos r. Kretingalės sen. Plikių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 022.

²² Klaipėdos r. Kretingalės sen. Plikių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 035(2).

²³ Klaipėdos r. Priekulės sen. Lankupių k. kapinės. KU BRIAI KPDB. Kapavietė Nr. 031.

tai neišvengiamai daro įtaką ir mūsų aptariamoms mirties kaip miego sampratos tęstinumo perspektyvoms. Tiek su šia, 30–40 metų amžiaus jų karta, tiek ir su jų vyresnio mokyklinio amžiaus vaikais kalbėtis aptariama tematika yra labai sunku. Jų gyvenimo interesų laukas yra visiškai kitas – materialus ir pragmatiškas. Dažniausiai jie apskritai vengia tokių pokalbių, prie tėvų nedrįsdami pripažinti kitokias savo vertybines nuostatas, o vienuoje dažnu atveju nelaiko tokios diskusijos verta dėmesio.

Tai ne vien Klaipėdos krašto liuteronų jaunosios kartos dvasinio gyvenimo krizės problema. Sparčiai auganti ši tendencija stebima ir visos Lietuvos jaunimo socialinėje mąstysenoje ir elgsenoje. Globalizacijos, kosmopolitizmo iššūkiams ši karta nėra tinkamai pasiruošusi ir lengvai atsisako savo tapatybės ištakų bei savo tėvų dvasinio gyvenimo nuostatų. Apie tai taikliai rašo Arūnas Baublys: „Susi-dūrimas su svetimomis kultūromis, papročiais ir net religija verčia ne tik prisitaikyti, bet neretai ir keisti daugelį nuostatų, išaugusių iš savos kultūros sampratos, suformuotos tam tikrų papročių, kuriuos savo ruožtu formavo religiniai įsitikinimai ir nuostatos. Dažnai tai vyksta sparčiai atsisakant savosios kultūros, papročių, tradicijų ir net religijos arba bent jau tampant abejingam visam tam, kas ilgus amžius formavo tautinę savastį“ (Baublys 2007: 8).

Išvados

Remiantis senųjų Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų liudijimais, bažnyčios pozicija, liuteroniškųjų giesmių poetiniais tekstais bei jų citatomis istorinių šio krašto liuteronų kapinių antkapiniuose paminkluose (epitafijose) galima teigti, kad čia deklaruojama mirties kaip miego samprata yra sena, gili ir pasireiškia įvairiomis formomis.

Tokia mirties samprata, Klaipėdos krašte stebima liuteroniškųjų giesmių tekstuose bei antkapinių paminklų epitafijose, yra tiesiogiai susijusi ir su specifinėmis mirusiųjų šarvojimo miego apranga tradicijomis.

Verta pabrėžti ne vien regioninę mirties kaip miego sampratą lietuviškojoje šio krašto liuteronų tradicijoje. Tuo pat metu tai yra ir bendrosios liuteronų pasaulėžiūros apraiška, nes Klaipėdos krašto liuteronams visa tai buvo ir yra perduodama per giesmes, kurių tekstai buvo kuriami Liuterio laikų vokiškosios tradicijos ištakų kontekste. Būtent liuteronų bažnyčios pozicija mirties kaip miego sampratoje daugiau ar mažiau lėmė ir Klaipėdos krašto liuteronų laidosenos bei specifinės šarvojimo aprangos tradicijas.

Kita vertus, svarbu pabrėžti ir tai, kad specifinės šarvojimo naktine apranga tradicijos šiame krašte egzistuoja ir be tiesioginės priklausomybės nuo giesmės (taip pat ir antkapinių paminklų epitafijose) deklaruojamų mirties kaip miego

sampratos apraiškų. Vietinių žmonių liudijimuose pastebima, kad ši šarvojimo tradicija yra visuotinai žinoma ir tęsiama ne dėl to, kad taip skatina daryti Liuterio giesmėse esantys tekstai, o dėl to, kad taip darė jų tėvai ir seneliai. Taip Klaipėdos krašto liuteronai pabrėžia savo gyvensenos tradicijų svarbą. Jų manymu, giesmėse esantys tekstai apie mirtį kaip miegą tiesiog su tokia pasaulėžiūra sutampa, eina greta, bet jokių būdu negali būti laikomi esmine tokios tradicijos priežastimi.

Senieji lietuvininkai šią tradiciją liudija specifiniu būdu šarvodami savo mirusiuosius dar 1960–1980 metais, o atskirais atvejais – dar ir šiuo metu. Jie išgyvena, kad tokia laidosenos tradicija pamažu nyksta ir jos vietą užima naujoviškos šarvojimo aprangos tendencijos.

Visa tai leidžia teigti, kad iki šiol dar išlikusios specifinės laidosenos sampratos apraiškos senųjų lietuvininkų gyvensenoje yra neatsiejama jų pasaulėžiūros ir gyvenimo esmės suvokimo dalis, neprimesta jokių kitų kultūrinių institucijų ar įtakų. Ji, kaip ir kiti šio krašto dvasinės kultūros paveldo reliktai, pamažu nyksta, tad yra aktualu visa tai nedelsiant užfiksuoti, iširti ir suvokti viso šio pasaulėžiūrinio reiškinių pilnatvę.

Literatūra

Baublys Arūnas. 2007. Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte, *Res Humanitariae* I: 7–13.

Biblija. Senasis Testamentas ir Naujasis Testamentas. 2000. Duncanville, Texas: World Wide Printing.

Budreckienė Nijolė ir kt. (sud.). 2000. *Šilutės kraštas*. Enciklopedinis žodynas. Šilutė: Prūsija.

Čepienė Irena. 1992. *Lietuvių etninės kultūros istorija*. Kaunas: Šviesa.

Dundulienė Pranė. 2002. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Fetingis Liudas (sud.). 2007. *Krikščioniškos giesmės*. Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios konsistorija.

Galiniene Leokadija. 1995. Laidotuvių papročiai Saugų apylinkėje, Vėlius N. (sud.). *Lietuvininkų kraštas*: 660–669. Kaunas: Litterae Universitatis.

Juška Albertas. 1997. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Klaipėdos krašto prisiminimai. 2009. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

Lepneris Teodoras. 2011[1744]. *Prūsų lietuvis*. Gerulaitienė V. (pareng.). Vilnius: LII.

Petkūnas Darius. 2012. *Ką reiškia Kristus „nužengė į pragarą“?* <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-08-kun-darius-petkunas-ka-reiskia-kristus-nuzenge-i-pragara/71766>> [žiūrėta 2012 06 07].

Purvinas Martynas, Purvinienė Marija. 2006. Mažosios Lietuvos medžiaginės kultūros ir paveldo tyrimai 1980–2005 metais, Kaunas D. (sud.). *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*: 59–71. Vilnius: VU leidykla.

Purvinas Martynas, Purvinienė Marija. 2010. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai* I. Kaunas: Technologija.

Sliužinskas Rimantas. 2008. Litauische Verse aus lutherischen Kirchenliedern auf Grabmälern im Memelland, *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen* 16: 92–123.

Sliužinskas Rimantas (atiduota spaudai). Senujų kapinių istorijos: vietinių gyventojų ir pokarinių persikėlėlių požiūriai į Klaipėdos krašto liuteronų konfesinio paveldo reliktus, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XXV. Klaipėda: KU leidykla.

Vyšniauskaitė Angelė (sud.). 1964. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: LII.

Vyšniauskaitė Angelė, Kalnius Petras, Paukštytė Rasa. 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.

The Understanding of Death as Sleeping in the Evangelic Lutheran Tradition of Klaipėda Region

Rimantas Sliužinskas

Summary

The results of ethnographic fieldwork, made by the author in the Klaipėda region (Klaipėda and Šilutė districts, years 2010–2012) are published in this article: data from local Lutheran *lietuvininkai* people about funeral customs and burial traditions. Particular attention was paid to their well-known attitude to death as a temporary body-sleeping phenomenon, examined in the context of ethnographic and ethno-confessional aspects. The understanding of death as sleep is known as a local living tradition, has deep roots in the past up to the post-war period, and, in some cases, up to the present. Over 10 local *lietuvininkai* (60–90 years in age) were interviewed, as well as some post-war newcomers from neighbouring *Žemaitija*, including local Lutheran priests. Other primary sources of this world-outlook phenomenon were examined in some previously published scientific articles and early historical publications (Theodor Lepner 1744), in the Lutheran Chant Books and in the Bible.

The Lutheran Church regards death as the body's temporary sleep awaiting Resurrection, when the body will be awakened and face the Great Account. According to this doctrine, death is never an absolute disappearance: the body is waiting for Resurrection, and the soul all this time is in a blissful state. Jesus himself names death as a sleeping state in the Bible. Lutheran theologians used to speak about two meanings of death: first, the natural death, the second, as in-born sin. Death is inevitable, but believers should not fear it, because the soul is immortal, and the body is temporarily asleep.

The thesis that the "*Lutheran church is chanting church*" is well-known in the Klaipėda region. The importance of Lutheran chants, in each believer's daily life, is unquestioned. Chanting chants both in the church and at home Lutheran people express their faith, communicate with the Lord, and ask for His support and help any time, day and night. The last Lithuanian edition of Lutheran Chants Book contains 66 chants on the theme of death and funeral, among 524 other chants. This subhead is one of the richest and the most representative. In 21 chants we find poetic texts, reflecting on death as a human body asleep. In the name of the dead person and in accord with Lutheran Church doctrine, the Lord is asked to grant him silent and peaceful sleep. In other cases all of life, life sense, life values are also meditated in the name of the dead person. Death is never awful, fatal or negative; it is natural, because the Lord will simply awake the believer in heavenly delight, not in this world of troubles. The image of travel is very important here. Human life is all travel, with the final destination as eternity with the Lord. The sleep is clear, quiet, still, even sweet; all relatives of the dead person are asked not to remain in sorrow, they simply have to wait for their all coming together in Heaven. The Lord will never let any soul to lose its path on its way. The journey will always be safe and in one direction. All these images and precepts are reflected in the chants, and the idea of death as sleep is basic here.

The same way texts from the chants are used in epitaphs, still preserved in some Lutheran cemeteries in the Klaipėda region. Usually, such epitaphs (one strophe, or one sentence, as a rule) are inscribed in the reverse side of iron crosses, or on oval-form porcelain plates. They are also found on the face of some concrete memorial tombs. Usually, such texts are put here in the Lithuanian language, but there are some German texts as well, all of them are dated from the period 1880–1920, primarily before the First World War. In some cases the citations from the chants make direct references to death as sleep, in other cases, they reflect the full context of the idea of sleeping, well-known from the Chant Books. In some cases, the Lithuanian epithets have simple grammatical mistakes, suggesting that the inscriptions were made by German speaking blacksmiths.

All this information shows the peculiarities of a unique world-outlook, still well-known and very important for local Klaipėda region Lutherans. The Understanding of death as a sleeping lends strength in everyday life, eases pain and suffering, and gives courage at the moment of death.

This local spiritual heritage is about to disappear as a belief and a guiding force in peoples lives, as happens with many other traditions, influenced by open globalization and cosmopolitan politics. This unique and life-encompassing tradition deserves additional research and study.

Gauta 2012 m. rugsėjo mėn.